Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), XI/1 (2026), s. 23-28

Kitap İncelemesi / Book Review

THOMAS ROBERT MALTHUS, NÜFUS İLKESİ ÜZERİNE BİR DENEME

İstanbul: Pinhan Yayıncılık, Çev. Çağla Taşkın, 2017, 191 s.

Esmahan YILDIZ*

Makale Gönderim Tarihi:06/03/2026
Makale Kabul Tarihi:10/06/2026

Thomas Robert Malthus'un *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı eserinin değerlendirileceği bu çalışmada, kitabın içeriğine geçmeden önce iki noktaya dikkat çekmek yerinde olacaktır. Birincisi, Malthus'un eserini yayımladığı dönemde odak noktası yaşanmakta olan hızlı nüfus artışına karşın mevcut kaynakların yetersiz kalacağı kaygısıydı (Schofield,1994). Buna karşın, eserin Türkçeye çevrildiği dönemde hem ulusal hem de uluslararası gündemin merkezinde Malthus'un öngörüsünün aksine doğurganlık oranlarındaki keskin düşüş yer almaktadır. Ancak yaşanan bu demografik dönüşümü, Malthus'un teorisinin günümüzde tamamen geçersiz kılındığı şeklinde okumak, onun yaklaşımını kendi tarihsel bağlamından koparmak olacaktır. Malthus'un kuramı, tüm zamanlar için geçerli evrensel bir yasadan ziyade, dönemin kısıtlı tarımsal kapasitesi ve pre-modern toplum koşulları altında gerçekleşen spesifik bir nüfus-kaynak ilişkisi olarak değerlendirilmelidir. Gündeme getirilmesi gereken ikinci nokta ise modern iktisadın önemli köşe taşlarından biri kabul edilen bu eserin, ilk yayımlanışından ancak 219 yıl sonra Türkçeye kazandırılmış olmasıdır. Bu durum, bir yanıyla literatürdeki önemli bir boşluğun doldurulması açısından olumlu bir adım olsa da diğer yanıyla çeviri için geç kalındığının da göstergesidir. Türkiye gibi modern iktisat eğitimi konusunda köklü bir geçmişe sahip olan ve 200'ü aşkın üniversite ve iktisat programının bulunduğu bir ülkede, disiplinin kurucu metinlerinin ana dile aktarılmasındaki bu gecikme bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Öğrencisi

Değerlendirmemize konu olan *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* isimli kült eser Thomas Robert Malthus tarafından 1798 yılında, Sanayi Devrimi'nin İngiltere'yi iktisadi olarak zenginleştirirken, toplumsal refahı ve insani çalışma koşullarını derinden sarstığı sancılı bir dönemde isimsiz olarak yayımlamıştır. Cambridge Jesus College mezunu, ödüllü bir hatip ve din adamı olan Malthus, bu eseri kaleme aldığında, İngiltere sokakları ekmek kavgalarıyla çalkalanıyor; geleneksel üretim yerini sanayileşmeye ve fabrika sistemine bırakıyordu. Bu durum da iş gücünün ciddi bir refah kaybı yaşamasına neden oluyordu. İnsanların açlıkla sınandığı, beyaz ekmek yemenin bir statü olduğu ve hükümetin kıtlık nedeniyle esmer ekmek yasaları çıkardığı bu karanlık sosyoekonomik tabloya rağmen; Fransız Devrimi'nin etkisiyle entelektüel çevrelerde Godwin ve Condorcet gibi düşünürlerin savunduğu sınırsız bir ilerleme ve iyimserlik rüzgarı esmekteydi. İşte Malthus'un karamsar metni, dönemin entelektüel iklimine hakim olan bu ütopik ilerleme ruhuyla tam bir tezat oluşturuyordu.

Malthus'un eseri, pre-modern dönemin sonları ile Sanayi Devrimi'nin başlarında, yani yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarının demografik yapıyı belirlediği bir konjonktürde kaleme alınmıştır. Ancak günümüz toplumları, Malthus'un öngöremediği bir demografik dönüşüm yaşayarak düşük doğum ve düşük ölüm oranlarının hakim olduğu bir yapıya evrilmiştir. Malthus, besin kaynaklarının aritmetik, nüfusun ise geometrik artacağı varsayımıyla büyük bir sefalet öngörmüş olsa da modern dönemdeki tarımsal verimlilik ve devasa teknolojik gelişmeler gıda arzını eşi görülmemiş bir şekilde artırmıştır. Öte yandan, doğurganlıktaki keskin düşüşün arka planında yalnızca ekonomik refah değil, köklü toplumsal ve zihinsel değişimler yatmaktadır. Malthus'un nüfusu frenleyen bir önleyici denetim olarak gördüğü evlilik yaşının ertelenmesi durumu; günümüzde artan yaşam maliyetleri, hızlanan kentleşme, yaşam tarzı değişimleri ve en önemlisi kadının toplumsal konumundaki dönüşüm ile işgücüne katılımı gibi yapısal faktörlerin doğal bir sonucu haline gelmiştir. Bu nedenle Malthus'un Sanayi Devrimi İngiltere'si için kurguladığı o katı biyolojik ve matematiksel nüfus baskısı, günümüz modern toplumlarının değişen zihniyet ve teknolojik koşulları karşısında yapısal bir dönüşüme uğramıştır.

Thomas Robert Malthus, *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasını, eserin önsözünde gizemli bir dost olarak tanımladığı kişiyle yaptığı bir tartışmanın sonucu olarak ele almıştır. Godwin'in iyimser fikirleri üzerine tartışılan bu dostun aslında Malthus'un babası Daniel Malthus olduğu, Malthus'un yaşamını ve dönemini ele alan temel biyografik kaynaklarda belirtilmiştir (Petersen, 1999). Söz konusu çalışmalar, 1798 tarihli ilk denemenin arka planında baba ile oğul arasındaki bu entelektüel mektuplaşmaların ve tartışmaların yer aldığını doğrulamaktadır. Daniel Malthus, Godwin ve Condorcet'in "insanlığın sonsuz mükemmelleşebileceği" fikrini savunurken, oğlu Thomas Robert, bu hayalleri matematiksel ve biyolojik gerçeklerle sınırlamaya çalışan daha şüpheci bir tavır sergilemektedir.

Bu yönüyle eser, eğitimli bir ailenin yemek masasında başlayan entelektüel bir tartışmanın yazıya dökülmüş hali olarak okunabilir. Elimizdeki kitap, yalnızca demografik verilerin toplandığı basit bir istatistik çalışması değil, aynı zamanda sanayileşmenin toplumsal etkilerini, yoksulluk yasaları etrafında şekillenen tartışmaları ve kıta Avrupası'ndaki devrimci dalganın zihinsel etkilerini derinlemesine inceleyen gerçekçi bir eleştiridir. Godwin'in görüşlerinin eleştirildiği bu metinde, kusursuz bir toplumun sürdürülebilirliği tartışılmaktadır. Godwin'in teorisinde, savaşın ve lüks üretimin bittiği, büyük ve sağlıksız şehirlerin boşaldığı ve herkesin köylerdeki temiz evlerde yaşadığı bir dünya tasviri vardır. Özel mülkiyet yoktur, herkes ihtiyacı kadarını alır ve lüks üretim olmadığı için günde yarım saat çalışmak yeterli görülür. Godwin, evlilik kurumunu bir tür tekelcilik ve dolandırıcılık olarak gördüğü için kaldırılmasını savunur; çocuklar toplumun ortak sorumluluğundadır ve gelecek kaygısı ortadan kalkmıştır. Malthus ise sistemin sonunu getirecek olan nedenin

bu kaygısızlık durumu olduğunu belirtir. Böyle bir bolluk ortamında, nüfusun artış hızı üzerindeki önleyici denetimler ortadan kalkacaktır. Bu frenlerin kalkmasının en önemli nedeni gelecekle ilgili endişelerin ve geçim sorunlarının ortadan kalkması, 23 yaşına gelip hala bekar olan tek bir kadının bile kalmama ihtimalidir. Malthus, Amerika örneğini vererek, böyle bir bolluk ve kaygısızlık ortamında nüfusun her 25 yılda bir, hatta belki 15 yılda bir ikiye katlanacağını, yani geometrik bir artış göstereceğini savunur.

Malthus, tarımsal üretimin en fazla aritmetik bir hızla artabileceğini; buna karşılık nüfusun geometrik bir eğilimle büyümesi nedeniyle gıda kaynaklarının yetersiz kalacağını savunmaktadır. Malthus'a göre, gıda arzı hızla artan nüfusun talebini karşılayamaz hale geldiğinde, Godwin'in hayalindeki komşusunu düşünen erdemli insan profili yerini rasyonel ve bencil bir bireye bırakacaktır. Kıtlık baş gösterdiğinde, bireysel emekle elde edilen üretimin mülkiyet üzerinden çatışmalar alevlenecek, güçlü olan zayıfın elindeki kaynaklara el koyacaktır. Bu durum, dayanışma ve hayırseverlik güdülerini işlevsizleştirerek, yerlerini şiddete ve hayatta kalma savaşına bırakmalarına yol açacaktır. Toplum, artan nüfus baskısının yaratacağı kaosu ve kıtlığı önlemek amacıyla özel mülkiyet kurumunu geri getirecektir; çünkü ancak bu yolla birey kendi üretimini güvence altına alıp daha fazla çalışmaya teşvik edilebilir. Dolayısıyla Malthus'a göre Godwin'in kaldırmak istediği "kötü kurumlar", aslında insanı doğanın acımasızlığından ve kendisinden koruyan zorunlu yapılardır.

Godwin, insanın salt akıldan ibaret olduğunu ve cinsel tutkuların zamanla söneceğini iddia etmiştir. Fakat Malthus, bu noktada Godwin'in insan doğasını hiçbir şekilde kavrayamadığını iddia eder ve hatta bu inancını keskin bir şekilde eleştirir. Malthus'a göre, cinsiyetler arasındaki tutku binlerce yıl boyunca değişmemiştir ve değişeceğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Tam da bu nedenle Malthus, insan doğasındaki bu değişmez cinsel eğilimi, nüfusun geometrik artışının en temel biyolojik itici gücü olarak konumlandırarak doğrudan kendi nüfus teorisine bağlar. Düşünüre göre aklın işlevi, Godwin'in sandığının aksine bu doğal tutkuyu yok etmek değil; ailenin geçimini sağlama kaygısı ve evlilik gibi toplumsal kurumlar aracılığıyla onu rasyonel bir şekilde düzenlemektir. Nitekim evlilik ve mülkiyet gibi kurumlar, bu kontrolsüz çoğalma güdüsünün yaratacağı yıkımı ve yoksulluğu dizginlemek için aklın inşa ettiği zorunlu toplumsal bariyerlerdir. Ayrıca Malthus, Godwin'in cinselliği sadece hayvani bir dürtü sanarak hata yaptığını belirtir. Malthus bu konudaki görüşünü ağaç metaforu ile özetlemiştir. Bu metafora göre; bir adamın ağaçlara hayranlık duyduğunu varsayarsak, o ağacın yapraklarını, dallarını ve çiçeklerini soyup atarsak geriye sadece çıplak bir kütük kalır. Ağacı güzel yapan şey zaten o dalları, yaprakları ve bütünüdür. Aşkı güzel yapan da sadece fiziksel eylem değil; şefkat, zeka, kişilik ve duyguların birleşimidir.

Malthus ayrıca, insanın fiziksel sınırları ile zihinsel gücü arasındaki ilişki bağlamında, Godwin'in varsayımlarına karşı biyolojik ve maddi kısıtları öne çıkaran bir çerçeve sunar. Godwin, zihnimizi eğitirsek uyku, yorgunluk ve hatta ölümü yenebileceğimizi iddia ederken, Malthus gerçekçi bir fizyoloji dersi verir. Godwin'in ileri sürdüğü, isteksiz yüründüğünde çabuk yorulunacağı ancak sevilen bir amaç uğruna yüründüğünde yorgunluk hissedilmeyeceği tespiti Malthus tarafından da kısmen kabul edilir. Ancak Malthus, zihnin bir süreliğine kandırılabileceğini kabul etmekle birlikte, bunun biyolojik sınırları olan insan için sonsuz bir enerji kaynağı olmayacağını vurgulamaktadır. Malthus'un durumu anlatmak için kullandığı yorgun at metaforu oldukça etkileyicidir. Av borusunu duyan yorgun bir at gibi, insan da zihinsel bir uyaranla fiziksel sınırlarını zorlayabilir; ancak av bittiğinde atın ölüp yere yığılması gibi, zihni bedene hakim olması için aşırı zorlamak, bedeni daha hızlı tüketmekten başka bir şeye yaramaz. Malthus'un da dediği gibi: "Kını yıpratan kılıçtır."

Malthus'un insan doğasına ilişkin ihtiyatlı yaklaşımı, suç ve ceza konusundaki tartışmalarda da görülmektedir. Godwin'e kıyasla insan doğasının sınırları ve toplumsal koşullar arasındaki ilişkiyi daha fazla dikkate alan bir çerçeve sunmaktadır. Godwin'in insan aklının mükemmelleşebilirliğine ilişkin ilerlemeci görüşü, suçlunun yalnızca yanlış bilgilendirilmiş bir akıl olduğunu ve doğru biçimde yönlendirilmesi halinde suç işlemeyeceğini savunmaktadır. Malthus ise duyguların çoğu zaman akıldan önce gelebileceğini vurgulayarak insan doğasının daha karmaşık ve çok katmanlı yapısına dikkat çekmektedir. Malthus, öfkeden gözü dönmüş veya çaresiz kalmış bir bireyin rasyonel ve felsefi argümanlarla engellenemeyeceğini belirtir; bu iddiasını ise dönemin İngiltere ve İtalya arasındaki cezai uygulama farklılıkları üzerinden açıklar. İtalya'da suçluların kiliselere sığınarak cezadan kaçmalarına imkan veren bir gelenek söz konusuyken, İngiltere'de cezanın kesin olarak uygulandığı bir sistem hakimdir. Cezai yaptırımların bu gevşekliği İtalya'da ciddi bir toplumsal güvensizliğe ve şiddet endişesine yol açmakta; bu durum da insanların bellerinde sürekli hançer taşıması ve en ufak tartışmada şiddete başvurması gibi bir sonuç doğurmaktadır. İngiltere'de ise cezanın mutlak kesinliği, insanları öfkelerine hakim olmaya ve dürtülerini rasyonel olarak sınırlamaya zorlamaktadır. Yani Godwin'in dediği gibi cezayı kaldırıp insanı sadece gerçeklerle eğitmeye kalkarsanız, sokaklar cezasızlığın hakim olduğu dönemdeki İtalya'nın sokakları gibi kaosa döner. İnsanın erdemli olması, Malthus'un olasılık temelli metaforunda, her zar atıldığında "altı" gelmesi olasılığına benzetilir; Malthus'a göre tüm aktörlerin eş zamanlı ve sürekli erdemli olmasını beklemek, iktisadi ve toplumsal gerçeklikle bağdaşmayan bir yanılsamadır.

Kitaptaki tartışmalar ekonomik olarak incelendiğinde, Malthus'un Adam Smith'ten devraldığı ekonomik bakış açısıyla Godwin'in görüşlerine karşı geliştirdiği eleştiriler oldukça dikkat çekicidir. Malthus; Godwin'in "Cimrilik ve İsraf" üzerine yazdığı denemede cimri bireyi toplum düşmanı ilan etmesine karşı çıkar. Buna karşılık, tasarruf eden kişinin sermaye birikimi sağladığını, bu birikim sayesinde de yeni iş gücü talebi yaratarak topluma asıl faydayı sunduğunu savunur. Malthus'a göre parasını lükse harcayıp sermayeyi eriten "savurgan" birey en tehlikeli olanıdır. Malthus'un analitik yeteneğini gösteren bir diğer nokta, cimri bireyin parasını atıl tutması durumunda bile savurgan bireyden daha az zararlı olduğuna yönelik fikridir. Bunun nedeni birey sermayeyi sistem dışına çıkardığında, en azından piyasadaki kısıtlı gıda arzı üzerinde bir talep baskısı yaratmaması ve o kaynakların diğer tüketicilere kalmasıdır. Oysa savurgan birey hem sınırlı kaynakları tüketir hem de sermayeyi harcar.

Yoksulluk yasaları ve zenginlik dağılımı incelemeleri, kitabın günümüz iktisat literatüründe de en çok tartışılan bölümlerini oluşturmaktadır. Malthus, yoksullara sadece para dağıtmanın, onların durumunu iyileştirmeyeceğini ısrarla vurgular. Bunun nedeni, ülkenin reel gıda arzı artmadıkça piyasaya enjekte edilen bu paranın işçilerin satın alma gücünü arttırmayacağı, yalnızca enflasyonist bir baskı yaratacağı gerçeğidir. Malthus'un nominal yardımlara karşı reel üretimi önceleyen bu yaklaşımı, klasik iktisadi zenginlik tanımlarıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim Adam Smith'e göre de bir ülkenin zenginliği, altın veya gümüş gibi değerli madenlerin stoklanması değil, üretken emek aracılığıyla bir yılda yaratılan mal ve hizmetlerin toplamı ile ölçülür; ancak Malthus, zenginliğin niteliği konusunda Smith'ten ayrılarak bir ülkenin porselen, dantel ve ipek satarak zenginleşmesinin işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacağını ileri sürer. Nitekim Çin örneğinde olduğu gibi, bir ülke dünyanın en zengin ve üretken ülkesi olabilir ama işçileri yine de asgari geçim şartlarına mahkum kalabilir. Malthus'a göre, Çin'in nüfus büyüklüğü üretim artışlarının yaşam standartlarında kalıcı bir yükseliş yaratmasını engellemektedir. Bu çerçevede Malthus'un sanayi ve tarım işçileri arasında yaptığı ayrım, üretim biçimlerinin toplumsal değer üretimine katkısına ilişkin yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu ayrım doğrultusunda Mathus,

dantel üreten bir işçinin işverenine gelir sağlasa da ülkenin besin sermayesine doğrudan katkıda bulunmadığını savunur. Buna karşılık toprağı işleyen kişinin hem kendi geçimini sağladığını hem de ürettiği ürünlerle başkalarının beslenmesine katkıda bulunduğunu ileri sürer. Bu karşılaştırma, Malthus'un tarımsal üretime atfettiği önemi göstermektedir. Nitekim Malthus'a göre, devletin gücü ve halkın mutluluğu, zenginlerin sayısına değil, tarımsal üretimin gücüne bağlıdır.

Malthus, ayrıca Fransız Devrimi'nin getirdiği aşırı özgürlük ve kontrolsüz dönüşüm rüzgarına karşı uyarılarda bulunur. Patlayan çiçek metaforu, devrimlerin toplumsal yapıyı nasıl tahrip edebileceğini açıkça göstermektedir. Bir çiçeği daha hızlı büyütmek için çok fazla zorlayıcı gübre verilmesi durumunda, çiçeğin çanağı patlar, yaprakları dağılır ve neticede şekilsiz bir yığın ortaya çıkar. İnsan zihninin ve toplumsal kurumların hızlı bir şekilde dönüştürülmeye zorlanması da benzer şekilde toplumun organik bağlarını koparmaktır. Malthus, bu yapısal eleştirisini doğrudan devrimin yarattığı ütopik vaatlere bağlar; zira Fransız Devrimi'nin hararetli savunucuları, yeni kurulacak eşitlikçi düzende alt sınıfların hiçbir geçim kaygısı gütmeden erken yaşta evlenip bol çocuk sahibi olabileceğini iddia etmektedir. Bu noktada beklentileri yönetmenin önemine işaret eden Malthus, söz konusu iyimser vaatlerin alt kesimleri rasyonel olmayan bir nüfus artışına özendirdiğini savunur. Düşünüre göre, doğanın katı yasaları ve sınırlı gıda arzı gereği, erken yaşta evlenip geniş aileler kurarak zahmetsiz bir refah içinde yaşama hayali, toplumun alt sınıfları için yapısal olarak mümkün değildir.

Malthus, kitabın sonunda tüm bu vahşi nüfus yasalarının teolojik bir açıklamasını yapar. "İyiliksever bir Tanrı neden kullarının sefalet çekmesine izin verir?" sorusuna ilginç bir şekilde yanıt verir. Onun görüşüne göre dünya, zaten var olan ruhların sınandığı bir yer değildir; daha ziyade, bir zihin yaratma sürecini temsil eder. İnsanların doğası gereği tembel olduğunu ve atalete meyil gösterdiğini savunan Malthus'a göre; eğer açlık korkusu, soğuk veya toplumsal baskı gibi dünyevi zorluklar olmasaydı insan, muhtemelen bir ağacın altında sonsuza kadar uyuyan vahşi bir varlık olarak kalırdı. Düşünüre göre tüm bu dünyevi sefalet ve zorluklar, insan aklını harekete geçiren, onu uyandıran ve medeniyeti inşa etmesini sağlayan birer teolojik araçtır.

Sonuç olarak Malthus'un Nüfus İlkesi, insan doğasının sınırları, toplumun işleyişi ve yaşamın amacı üzerine kapsamlı bir felsefi incelemedir. Malthus, Godwin'in insanı bir melek gibi görmesine karşı çıkar ve insanı hem midesi hem de cinsel dürtüleri olan biyolojik bir varlık olarak kabul eder. Üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen, kitap hala "kaynaklar sınırlı, arzular sınırsız" ikilemini açıkça anlatan ve ütopyaların karşılığını ve gerçekliğin sınırlarını hatırlatan bir başyapıttır. Malthus, yeryüzünde ütopik bir cennet kurmaya çalışırken toplumsal bir felakete yol açmamak adına, doğanın yasalarına saygı duyulması gerektiğini savunur. İlk kez kalem alınışından 219 yıl sonra Türkçeye kazandırılan Malthus'un *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı eseri, günümüz okuruna bu gibi klasik eserleri okunurken/değerlendirilirken yazıldıkları dönemin sosyo-ekonomik koşullarının ve tarihsel bağlamının göz ardı edilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Ayrıca, bu gibi temel eserlerin dilimize kazandırılması hem genel okur kitlesi hem de ilgili alanlarda çalışma yürüten akademi dünyası için büyük bir kazanımdır.

Kaynakça

Roger Schofield (1994). " Bristish population change,1700-1871",The Economic History of Britain Since 1700, edited by Roderick Floud and Donald McCloskey, Volume 1: 1700-1860, Cambridge University Press,ss.61-95.

Petersen,W. (1999). Malthus: Founder of Modern Demography. London&New York : Routledge.